

**EESTI TERVISEKASVATUSE KESKUS
HIV/AIDSi ennetamise riiklik programm**

**SEKSUAALKASVATUS JA HIV/AIDSI TEMAATIKA KÄSITLEMINE
KOOLIDES: PROBLEEMID JA VÕIMALIKUD LAHENDUSED.**

Merike Kull

2003

SEKSUAALKASVATUS JA HIV/AIDSI TEMAATIKA KÄSITLEMINE KOOLIDES

SISSEJUHATUS

Õpilastele suunatud HIV/AIDSi alases ennetustegevuses koolides on oluline kolme komponendi arendamine: teadmiste ja oskuste arendamine ning hoiakute kujundamine. Lähtuma peab põhimõttest, et antud valdkonnas toimuv ennetustegevus algaks juba varajases koolieas ja toimuks süsteemselt läbi erinevate kooliastmete. I kooliastmes peaks toimuma lähenemine nõ. mittespetsiifiliselt, eelkõige sotsiaalsete toimetulekuoskuste arendamise ja tervislikku eluviisi positiivse suhtumise kujundamise läbi. Vanemates kooliastmetes tuleks pöörata juba enam tähelepanu kõige kolme komponendi valdkonnakesksemale arendamisele.

HIV/AIDSi ja seksuaalkasvatuse temaatika käsitlemine koolides toimub eelkõige inimeseõpetuse aine raames. Meie põhi-ja keskkariduse riiklik õppekava näeb AIDSi eraldi teemana ette vaid inimeseõpetuse ainekavas II kooliastmes, 4.-6.klassi *terviseõpetuses*. AIDSi temaatikaga on samas kooliastmes seotud ka uimastite teema ja suguline küpsemine. 4.-6.klassi inimeseõpetuses võib leida teisigi teemasid, mis kaudselt HIV/AIDSi temaatikaga seotud, näiteks enesekehtestamine, *ei-ütlemine*, konfliktid. Ülejäänud kooliastmetest võib leida AIDSiga kaudselt seotud teemasid. Inimeseõpetuse ainekavas on *inimeseõpetus* kohustuslik aine I kooliastmes, kus käsitletakse ennastkahjustava käitumise kahjulikku mõju ning õpitakse tundma uimastitega seotud riske. III kooliastmes on ettenähtud üks kohustuslik kursus *inimeseõpetus*, kus on võimalik seostada HIV/AIDSi temaatikat uimastite teemaga. Alates 2002. õppeaastast vähendati III kooliastme kohustuslikke inimeseõpetuse tunde, varasemalt oli kohustuslik ka *terviseõpetuse* kursus 8. või 9. klassis, see on praegu muudetud valikaineiks, mida kool võib ise valida. Gümnaasiumi osas on koolidel kohustusliku aina võimalik valida *perekonnaõpetuse* või *psühholoogia* vahel, kus siis HIV/AIDSi temaatika on kaudselt seotud perekonnaõpetuse teemadega.

Kuigi riiklikus ainekavas on ettenähtud seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemine, on selgusetu kuidas see on realiseerunud koolides, kas selles valdkonnas on probleeme ning mida oleks võimalik täiendavalt teha koolides läbiviidava ennetustegevuse efektiivsuse tõstmiseks.

UURIMUSE EESMÄRK

Uurimuse eesmärgiks oli:

1. Selgitada õpilaste ja õpetajate hinnangud seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemise olukorra kohta koolis.
2. Selgitada peamised probleemid seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemisel koolis.
3. Selgitada inimeseõpetuse õpetajate ettevalmistuses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemise olukord kõrgkoolides.

METOODIKA. Püstitatud eesmärkide saavutamiseks viidi läbi kvalitatiivuuring, saamaks võimalikult põhjalikku ülevaadet toimuva kohta koolides ja kõrgkoolides. Uurimus viidi läbi poolstruktureeritud intervjuuna 7 fookusgrupile.

Fookusgrupid määrati järgneval põhimõttel:

1. Inimeseõpetuse õpetajad, kes annavad koolis tunde: 1 intervjuu Tartu õpetajatega (4 õpetajat), 2 intervjuud Tallinna õpetajatega (5 õpetajat). Esialgu oli planeeritud 1 intervjuu Tallinna õpetajatega, kuid Tallinna Pedagoogikaulikoolis (TPÜ) ära jäänud intervjuu asendati Tallinna õpetajate intervjuuga.
2. Gümnaasiumiastme õpilased: 1 intervjuu Tallinna (4 õpilast) ja 1 Tartu õpilastega (8 õpilast) ning Tallinnast täiendavalt 1 intervjuu Eesti Õpilasmavalitsuste Liidu esindajatega (6 õpilast).
3. Inimeseõpetuse eriala omandavad üliõpilased: 1 intervjuu Tartu Ülikoolis kasvatusteaduste üliõpilastega (6 üliõpilast).

Kokku viidi läbi 7 intervjuud – 4 Tallinnas, 3 Tartus, ajavahemikul detsember 2002 - jaanuar 2003. Planeeritud intervjuud TPÜ tervisekasvatuse õppetooli tudengitega ei viidud läbi, kuna selgus, et vastavateemalist ettevalmistust tudengitele ei toimu ning tudengid ei olnud valmis vastama antud teematikal intervjuu küsimustele. Ärajäänud intervjuu asendati õpetajate intervjuuga Tallinnas.

Intervjueeritavad valiti Eesti Pereplaneerimise Liidu kontaktkoolide hulgast.

Uuringus osalesid õpilased 6-st Tallinna koolist ja 3-st Tartu koolist, õpetajad 5-st Tallinna ja Harju maakonna koolist ja 3-st Tartu koolist ning üliõpilased Tartu Ülikooli kasvatusteaduste erialalt.

Intervjuude väljatöötamine toimus Aire Trummali poolt, täiendas Merike Kull. Intervjuud viidi läbi 3 intervjueerija (Aigi Bremse, Maris Puide, Ülle Tillmann) poolt. Intervjueerijate instrueerimise viis läbi Aire Trummal. Lisaks etteantud küsimustele võis intervjueerija esitada täiendavaid küsimusi teemade täpsustamiseks. Kõik intervjuud lindistati, va. õpetajate intervjuu Tartus, kus üks õpetajatest keeldus lindistusest, seetõttu intervjueerija tegi kirjalikke märkmeid ning ühte õpetajat intervjueeriti telefonitsi. Intervjuude transkribeerimine viidi läbi intervjueerija poolt.

Uuringu läbiviimist rahastas Sotsiaalministeerium HIV/AIDSi ennetamise riikliku programmi vahenditest.

TULEMUSED JA ANALÜÜS

I. TEEMA EDASTAMINE

Kas seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi teematikat on käsitletud inimeseõpetuse tundides? (Küsimus vaid õpilastele)

Õpilased olid arvamusel, et nimetatud teematikat on käsitletud, kuid ilmneb, et kooliti on teemakäsitus vägagi erinev. Enamus fookusgruppide õpilastest leidsid, et neid teemasid on käsitletud väga pinnapealselt.

Õpilane: ...10.klassis nagu midagi mainiti, aga mitte eriti. Umbes, et on olemas probleemid, te ju teate sellest kõike...

Õpilane:... öeldi, jah, on haigusi nagu AIDS ja HIV, aga sellest, et mis ta on ja kuidas saada ja kas seda peab kartma või mitte, et sellest nagu mitte.

Õpilane:räägiti HIV-st väga pealiskaudselt. Keegi ei saanud mitte midagi aru...

Vaid paar õpilast leidis, et nende koolis on asi vastupidi, teemat on piisavalt käsitletud.

Õpilane: ... see teema on hästi põhjalikult läbi töötatud nii psühholoogi kui ka bioloogia õpetaja poolt. Räägiti ka, mail olid niisugused tunnid, kus poisid ja tüdrukud eraldi käsitlesid seda teemat. Hästi põhjalikult oli jah.

Õpilaste vastused näitavad HIV/AIDSi temaatika käsitlemise osas suuri erinevusi kooliti, kusjuures enamuse intervjueritud õpilastest olid rahuolematud. Selle põhjal saab järeldada, et antud valdkonnas läbi viidav õppetöö on väga ebahütlane ja juhuslik.

Millist täpsemat teemaderingi inimeseõpetuse tundides seoses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatikaga eelkõige käsitletakse?

Õpilaste poolt toodi välja AIDSi haigestumise oht, AIDS, haiguste ravi, kuid samas olid õpilased, kes ütlesid, et midagi sellist pole üldse räägitud. Õpilaste poolt väljatoodud teemade hulgas on välja toodud küll AIDSi teema, kuid seksuaalkasvatuse mitmeid ennetuslikke teemasid pole mainitud (ei-ütlemine, turvaline seksuaalvahekord, vastutus seksuaalsuhetes, jms), samuti seosed uimastite tarvitamisega.

Õpetajad tõid teemadena välja narkomaania, AIDSi ja seksuaalkasvatuse.

Õpetaja: ...Mina olen näiteks narkoteema täiesti välja jätnud kuna meil kampaania korras käib neid külalisi. Kui mõni psühhiaater või keegi jälle käib siis ma tean, et need klassid on haaratud –narkoteema on käsitletud ja mina sinna oma nina nagu korduvalt enam ei torgi.

Toodud näitena on üks fookusgrupi õpetaja ise loobunud narkomaania teema käsitlemisest, mis viitab sellele, et teemad milles õpetajad ise kindlalt ei tunne, jäävad erialaspetsialistide käsitleda. Antud lahendus on õige, kuid sisaldab ohtu, et terviku loomine on raskendatud ning õpilased ei oska tihti eri teemade vahel seoseid leida. Erinevad riskikäitumised on üldjuhul omavahel seotud ning ennetustegevus ei sisalda mitte niivõrd uimastite või AIDSi ravi käsitlemist, vaid kaitsefaktorite tugevdamist (ei-ütlemise oskuste, enesehinnangu, suhtlemisoskuste arendamist, jms) kõikide riskikäitumiste osas (mitteturvaline seksuaalsuhe, uimastite tarbimine, jt). Sama ilmneb ka teiste õpetajate vastustest, kus eraldi ei tooda välja just ennetuslike teemasid, vaid üks õpetaja nimetab seksuaalkasvatust.

Kui suurt osa inimeseõpetuse tundidest antud teemadele pühendatakse?

Saadud vastused õpilastelt erinesid suurel määral: parkümmend minutit, mitte rohkem; 2 tundi, 4-5 tundi. Intervjueritud õpilased olid kõik gümnaasiumi astmest ning vastused viitasid sellele, et antud temaatikat on käsitletud varasemalt - põhikoolis, mitte viimasel ajal.

Õpilased: see oli varasemalt; ... see oli ju tegelikult nii mitu aastat tagasi, ...see oli väga kaua tagasi...

Erinevaid vastuseid võis leida vaid ühest fookusgrupist, kus olid esindatud õpilased ka tervist edendavast koolist, kes kirjeldasid erinevalt teistest oma kooli võimalusi.

Õpilane: ... *Meie kool töötab kursuste põhimõttel. Kui inimeseõpetus on valikainete nimekirjas ja õpilane ise valib aine, siis on võimalus õppida inimeseõpetust. Varasemad teadmised inimeseõpetusest puudutavad õpetamist 5. ja 6. klassis. Need teadmised on gümnaasiumi jõudes unustustehõlma langenud...*

Antud olukord on tingitud asjaolust, et enamus koolides on vastavalt riiklikule ainekavadele antud teematikat käsitletud III kooliastmes vaid 7.klassis ning peale seda ei ole riiklikus ainekavas enam terviseõpetuse kursust, gümnaasiumi osas on koolidel võimalus valida psühholoogia ja perekonnaõpetuse vahel, mis viib olukorrani, kus paljudes koolides peale 7.klassi seda teemat enam ei käsitleta, juhul kui sealgi on käsitletud. Isegi koolides kus inimeseõpetust on võimalik valida valikainena, ei vali seda kõik õpilased. Saadud vastused intervjuueeritavatelt näitavad selgelt lünka antud teematika käsitlemisel kriitilisel eaperioodil. Murdeiga on just vanus, kus proovitakse piire, omane on riskikäitumine ning vanus võimaldaks ka teemade põhjalikumalt käsitlemist kui seda on võimalik 7.klassis või II kooliastmes.

Õpetajate vastused sarnanesid õpilaste omadega, leiti, et kolm tundi aasta jooksul on maksimum. Ettenähtud tundide arvuga tullakse viiendas klassis veel toime, aga seitsmendas oleks vaja rohkem aega.

Õpetaja:...*inimeseõpetuse jaoks oleks vaja rohkem tunde, noortel puuduvad tõesed elementaarsed teadmised seksi/AIDSi kohta....*

Kuidas suhtute kohustuslike inimeseõpetuse tundide vähendamisse III kooliastmel (7.-9.klass) lõpul silmas pidades seksuaalkasvatuse ja HIV teematikat?

Õpilased arvasid üksmeelselt, et inimeseõpetuse tundide arvu ei peaks vähendama, vaid suurendama kuna tundide arv on niigi väike.

Õpilane: *Negatiivselt...*

Õpilane: *Tunde on juba praegugi väga-väga vähe....*

Õpilane: *Tundide arvu peaks pigem suurendama...*

Õpetaja olid samuti ühisel arvamusel, et tundide vähendamine ei olnud õige otsus.

Õpetaja:... *Selles mõttes vähendati, et asendati ühiskonnaõpetusega ...Kuigi ma arvan, et on liiga vara panna 8.-9.klass ühiskonnaõpetuse alla... Inimeseõpetus üldse kui selline annab võimaluse kõikidest teistest ainetest koondi teha...seal on võimalik arutleda ja selles mõttes on kahju, et ei ole 8.-9.klassi lapsed kes tegelikult mingi hetk peavad otsustama, mis nende elust saab kui selgub, et oled rase...Et sellepärast on suhteliselt kurjast see, et 8.-9. seda tundi ei ole enam....*

Õpetaja:....*terviseõpetuse-ja inimeseõpetuse osakaal õppekavades langeb kogu aeg... Seda ei tohiks küll mitte mingil juhul lubada, tuleks teha valju häälega ettepanekuid, et tundide arv suureneks, paljud teemad jäävad hetkel ajapuuduse tõttu käsitlemata või käsitletakse väga pinnapealselt...*

Õpetaja: ... *no esimene ettepanek kõrgemale on, et 8.klass tagasi...*

Millist õppetöö vormi kasutatakse antud teemade käsitlemiseks? Kui sobiv on kasutatav õppetöö vorm antud teemade käsitlemisel?

Kahe fookusgrupi õpilased leidsid, et nende tundides ei ole kasutatud peale loengute mingeid muid meetodeid, mõnikord on kutsutud esineja väljaspool kooli, ning õpetaja olekust on näha, et ta tunneb piinlikust ja ei soovi küsimusi antud teemat käsitledes.

Ühe fookusgrupi õpilased leidsid, et kasutusel on nii loengud kui diskussioonid ning

iseseisvad tööd. Õpetajate vastustest ilmnes, et kasutatakse peamiselt loenguid, mõnede õpetajate poolt ka rühmatööd, õppefilme (millest tuntakse ka suurt puudust), ning ühe õpetaja poolt ka interneti võimalusi. Samas peetakse tundide läbiviimist väljaspool kooli praktiliselt võimatuks, sest tunniplaanis pole selleks aega ning tihti peale puuduvad ka vastavad ressursid.

Nii õpilaste kui õpetajate vastused viitavad asjaolule, et on õpetajaid, kes valdavad aktiivõppe meetodeid, kuid valdavaks on siiski loenguvorm. Nende õpetajate hinnangul, kes väitsid end valdavalt aktiivõppe meetodeid (pooled küsitletutest), on tihti probleemiks väike tundide arv, mis tingib kiire teemade läbimise, et igast teemast saaks midagi käsitleda ning samuti suur arv õpilasi klassis.

Õpilased leiavad, enamus antud valdkonna õppetööst võiks toimuda aktiivse õppimisena, mitte loenguvormina. Samuti on ära märgitud võimaliku vormina *noored noortele* õpetust.

Õpilane: ... minu meelest ikkagi diskussioonivorm on nagu kõige parem. See ikkagi, mis inimesele selgub kui ta on ise on selle läbi arutanud. Mitte see, et õpetaja monoloogina seal tahvli ees räägib.

Õpilane: ...aga võib-olla nii-öelda noor noorele... paar aastat vanem inimene jagaks oma teadmisi/kogemusi kui sõbrale.

II. ÕPETAJAD, ÕPILASED

Kas õpetajad käsitlevad antud teemasid vabalt? (Küsimus vaid õpilastele) Kas õpetajad omavad vajalikke teadmisi ja oskusi antud teema edastamiseks?

Vaid ühe fookusgrupi õpilased leidsid, et õpetajad käsitlevad antud teemasid vabalt, mis võib olla tingitud asjaolust, sellesse fookusgruppi kuulusid õpilased tervist edendavast koolist, kus õpetajad on saanud tunduvalt enam tervisealaseid koolitusi ning nende pädevus võib olla seetõttu kõrgem. Teised intervjuueeritavad leidsid, et õpetaja jutt nendele teemadel tundub neile sunnitud rääkimisena ja on kujunenud arvamus, et õpetajad on ebaprofessionaalsed antud teemadel. Neil on jäänud ka mulje, et õpilaste endi teadlikkus on kõrgem kui õpetajatel.

Õpilane: ...sest tal on nagu piin ka rääkida..., umbes, et saaks kiiresti ära räägitud, et siis on kõik, et ärge ainult midagi küsige, et te ju teate, mis toimub.

Mõned õpilased rõhutasid, et nooremate õpetajatega on lihtsam kontakti saada ja nende teemakäsitlus on vabam. Samas teised õpilased leidsid, et õpetaja puhul on oluline eelkõige hea kontakt ja õpilaste mõistmine.

Õpilane: ... kui õpetaja on selline, kes nagu mõistab tänapäeva probleeme ja mõistab nagu lapsi ja üldse noori, et siis pühendatakse midagi rohkem ka sellistele teemadele... Oleneb täiesti õpetajast..

Seega õpilaste vastustest ilmneb, et lisaks õpetajate teadmistele on oluline osa ka õpetaja oskusel teemat vabalt edastada.

Kas te omate vajalikke teadmisi/oskusi antud teema edastamiseks? (Küsimus vaid õpetajatele)

Õpetajate arvamus oli, et teadmised on küll olemas, kuid spetsiifilised oskused aine edastamiseks paljudel puuduvad. Õpetajate poolt rõhutati korduvalt soovi täienduskoolituse järele.

Õpetaja: *...piisavalt väikese rühmaga ja mitte üksikud loengud, vaid sellised pikemad koolitused....*

Kas õpilased on antud temaatikat käsitlevates tundides aktiivsed ja huvitatud osalema?

Osad õpilastest ei osanud sellele küsimusele vastata kuna seda teemat ju ei käsitleta, teised leidsid, et see sõltub õpetajast. Ühes fookusgrupis leiti, et osadel õpilastel puudub motivatsioon kuna nad on üle koormatud, teises tundi sellest ainest puudust.

Õpilane:

... näiteks mina tunnen praegu väga puudust, et mul ei ole praegu perekonnaõpetust või terviseõpetust isegi psühholoogiat meil ei ole praegu....

Õpetajad olid arvamusel, et õpilaste huvitatus sõltub konkreetsest klassist ja teemast.

Kas Te olete motiveeritud antud teemasid käsitlema? (Vaid õpetajate küsimus)

Motivatsiooni osas mitte ükski õpetajatest probleeme ei näe.

Õpetaja: *No see käib selle ainega kaasas, ma arvan motivatsiooniga küll küsimusi ei ole.*

III. Õppetöö abimaterjalid

Milliseid abimaterjale tundide läbiviimiseks kasutatakse?

Õpilaste sõnul on kasutusel õpikud, õpetaja enda lisamaterjalid, videofilmid, samas osade õpilaste väitel ei kasuta nad mingeid materjale. Õpetajad toovad esile videofilme, õpetajaraamatut *Sotsiaalsete toimetulekuoskuste õpetus 4.-6.klassile*, ise ettevalmistatud materjale, Eesti Pereplaneerimise Liidu (EPPL) materjale ja kodulehekülge (siinkohal tuleb märkida, et valitud koolid olid EPPL kontaktkoolid ning seetõttu võib ilmneda fookusgruppides parem teadlikkus kui seda on teistel koolidel EPPL materjalide osas), suurte firmade poolt kooli toodud abimaterjalid.

Kas õppematerjalid on oma sisult sobivad?

Õpilased üldiselt leiavad, et õpikud on sisult sobivad, kuid rõhutavad lisamaterjalide vajalikkust, eelkõige heade näidete, videote ja eluläheduste materjalide vajalikkust. Samas rõhutab üks õpilane just õpetaja enda pädevuse vajalikkust: *... Ma arvan, et need õpikud ja infomaterjalid ja kõik voldikud, need võiksid olla teisejärgulised, sest loeb tegelikult see mida õpetaja räägib...*

Õpetajate poolt toodi välja terviseõpetuse õpik "Terviseõpetus põhikoolidele", mis on peamiselt kasutusel lisamaterjalina kuna väidetavalt on suhteliselt raskes keeles,

Õpetaja: *..8.-le klassile on see sobiv, mitte noorematele.... seitsmendas on väga põhjalik õpik ja töövihik.... 7.klassi õpikus seda teemat informatiivselt ei käsitleta.*

Enamus intervjuueeritavatest õpetajatest leidsid, et puudu on hästi toimivast terviklikust komplektist õpik, õpetajaraamat ja töövihik ning näitematerjalid. Hea näitena õppematerjalidest rõhutati mitme õpetaja poolt õpetajaraamatut *Sotsiaalsete toimetulekuoskuste õpetus 4.-6.klassile*. Üks õpetajatest laseb ka õpilastel endil töölehti koostada.

Kas õpetajad kasutavad kooliväliseid ressursse? (Küsimus vaid õpilastele)

Õpilased kinnitavad, et on kutsutud esinejaid väljaspool kooli. Õpilased oskasid esinejatest nimetada: arstid, spetsialistid AIDSi Ennetuskeskusest, inimene tervisekaitsest. Samas on mõnele õpilastele jäänud mulje, et see toimub kampaaniatena ning puudub järjepidevus. Ühe Tallinna fookusgrupi õpilastest kinnitasid kõik, et nende koolides pole kasutatud kooliväliseid ressursse.

Kas olete teadlikud koolivälise lisaressursside olemasolust: kust saada lisamaterjale, keda kutsuda kooli esinema? (Küsimus vaid õpetajatele)

Õpetajad teadsid nimetada Eesti Pereplaneerimise Liitu, Eesti Tervisekasvatuse Keskust, AIDSi Ennetuskeskust, Tervishoiumuuseumi, Eesti Tervisekasvatuse Ühingu metoodilist keskust ja Sirje Voroninat Tartus. Samas ei nimetatud kõike eeltoodud ühegi õpetaja poolt täielikult, vaid ühe- või kahekaupa, mis viitab lünklikule informatsioonile olemasolevate ressursside kohta.

Mil määral kasutate kooliväliseid ressursse?

Õpetajad pidasid koolivälise ressursside kasutamist problemaatiliseks kuna on seotud kulutustega, aga ressursid selle jaoks puuduvad, samuti on välislektoreid küllalt raske kohandada õppetöösse. Samas lisas üks õpetaja, et õpilastele antakse infot neile mõeldud võimaluste kohta abi saamiseks.

Milliseid muid probleemküsimusi võib seoses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika edastamisega esile tuua, mis takistab tundide edukat teostamist?

Õpilased tõid välja rea probleeme, mis on osutunud nende arvates takistuseks antud temaatika edukaks käsitlemiseks. Ühe probleemina toodi välja inimeseõpetuse tundide vähesust, sest paljud teemad jäävad ajapuudusel käsitlemata, sealhulgas ka seksi/AIDSi temaatika.

Õpilane: *Tunde on ainult 1, aga teemasid mida käsitleda on vaja, on veel palju, siis kui palju jääb aega, et käsitleda konkreetset teemat, HIV ja AIDS, suguhaigused?....*

Oluliseks probleemiks peetakse ka liiga suurt õpilaste arvu.

Õpilane: *..., 35-40 ei saa korraga sihukest asja panna kuulama. See on lihtsalt võimatu....*

Kolmanda probleemina tõstsid õpilased esile õpetaja pädevust nii teema tundmise kui ka õpetamismetoodika osas.

Õpilane: *...Õpetajad peaksid olema kursis mis toimub ühiskonnas ning tundides rohkem arutelusid; ...suurem osa tunnist peab olema mingi vestlus või arutelu, millest võtavad osa nii õpilased kui õpetaja ise. Ideaalne olukord on nii kui unustad, et inimene kes klassi ees seisab on õpetaja....*

Aine mitmekesistamise huvides sooviti ka väljaspool kooli kutsutud esinejaid või külastused väljaspool kooli, näiteks AIDSi Ennetuskeskusesse.

Õpetajad töid täiendavalt eelpool analüüsitule välja ühe tõsise probleemina õpetajate koolituse vajalikkuse. Vanemate koolitused.

Teise probleemide grupina esitati liiga suurt õpilaste arvu klassis.

Õpetaja: ... *Isegi see oleks parem kui oleks grupitunnid nagu inglise keeles. Nemad ka ju suhtlevad ja selle tõttu ta ju ongi grupi tund, et seal on vahest harjutada vaja ja rääkida. Aga meil on ju ka vaja rääkida....*

... *Inimeseõpetust oleks tarvis väärtustada, et ta on tund, mis on inimesest ja inimesele ja seda ei saa teha karjas sest ta on suunatud üksikisikule ja me saame teatud asju harjutada grupis, aga ka selleks on piisavalt suur see pool klassi...*

Juba varasemalt esitatud tundide vähesuse probleemile, mis takistab erinevate vajalike teemade käsitlemist, rõhutati ka seda, et ajapuudusel ei ole võimalik jõuda oskuste õpetamiseni, tuleb piirduda teadmiste õpetamisega.

Oluliseks peeti ka projektide rahastamise taotlemise võimalusi.

Õpetaja: ... *oleks spetsialistide (silmas peetakse pädevaid õpetajaid koostöös spetsialistidega) ring, kes omavahel suhtlevad ja nemad paneks oma materjalid kokku, kõik õpilaste koostatud asjad ja kui nemad on kokku pannud, siis nad saaksid kuskile esitada selle projekti...*

Vene õppekeelega kooli õpetaja tõi välja ka probleemina vanemate vastuseisu antud temaatika käsitlemisel.

IV. Õpetajate ettevalmistus

Kasvatusteaduste tudengid

Millised on kõige olulisemad teemad koolis seksi/AIDSi temaatika õpetamisel?

Oluliseks peeti järjekorda millest alustada: inimestevahelised suhted, siis seksuaalsuhted, siis suguhaigused, siis AIDS.

Tudeng: ...*loogiline järjestamine on eriti oluline nooremate õpilaste puhul. Alguses lihtsustatult, hiljem põhjalikum käsitus. Oluline on tähelepanu pööramine ka müütidele.*

Kui suure mahu inimeseõpetuse tundidest peaks pühendama seksi ja AIDS-i teemale?

Tulevaste õpetajate arvates tuleks suurendada tundide arvu, kuid samas nad mõistavad, et väga oluline on ka õpetaja pädevus.

Tudeng: ... *Probleemiks on aga see kui õige inimene seda tundi ei anna, siis pole asjast üldsegi kasu, seetõttu oleks õpetajatele vaja korralikke täiendkoolitusi.*

Millised õppetöö vormid on kõige kasulikud?

Tudengite arvates loengud antud teemade käsitlemiseks ei sobi, eelistama peaks aktiivõppe meetodeid nagu rühmatööd, rollimänge, diskussioone, õppefilmid koos aruteludega, ajurünnak. Probleemiks kujuneb nende arvates see, et õpilased pole harjunud aktiivõppega, nad ei julge otsustada ja avaldada oma arvamust.

Tudengite arvates on olulised ka elulised näited, ajaga kaasas käimine, oskus panna õpilasi analüüsima ümbritsevat: TV filme, ajakirjandust, videoid.

Millised olid teemad mida käsitleti ülikoolis?

Tudengid olid läbinud inimeseõpetuse koolituse raames antud temaatikast: seksist rääkimine, müüdid, seksuaaluuringud, erinevad arvamused, murdeiga, suhted, valmisolek seksuaaleluks, rasedus, suguhaigused, HIV, AIDS, uimastite tarbimise põhjused, narkomaania. Nende arvates oli käsitus rohkem teoreetilist laadi, pakutav

ei olnud piisav just praktilise kogemuse osas, st. kuidas ainet õpilasele edastada. Tudengite arvates olid osad teemad nende ettevalmistuses väga head, osadest jäi vajaka. Ettepanek tehti selles osas, et tulevikus võiksid loengud vahelduda enam seminaridega, kus oleks võimalik arendada praktilisi oskusi. Kokkuvõtvalt nad leidsid, et *Seksuoloogia ja seksuaalkasvatuse* kahepunktine aine andis palju juurde, kuid siiski tuleb ka ise veel palju teha, puudu on heast õpetajaraamatust.

Kuidas aidata töötavat õpetajat?

Peamiselt nähakse aitamise võimaluste all õpetajaraamatute olemasolu ja koolitusi. Tudengid leiavad, et õpetaja kes juba töötab aastaid koolis, on raskemas olukorras kui äsja ülikooli lõpetanud, kuna neile jäävad tugiisikuteks nende õppejõud. Samas tudengid leiavad, et ka nemad võiksid ise olla koolitajad, kuna teadmiste baas on piisavalt hea.

Mis võib osutada takistuseks koolis seksi/aidsi teema läbi viimisel?

Võimalike takistusena antud temaatika käsitlemisel koolides näevad tudengid ebakindlust, teadmatust, kooli tehnilist baasi, õpetaja inertsust, õpetamise tehnikate mittevõlaldamist, ning ebaregulaarset või puuduvat täiendkoolitust.

Millised on võimalikud lisainformatsiooni allikad?

Tudengid oskasid nimetada AIDSi Ennetuskeskust Tallinnas, noorte nõustamiskeskusi, Eesti Tervisekasvatuse Ühingu metoodilist keskust ja Sirje Voroninat Tartus, internetti.

Kas info ja lisaressursid on kättesaadavad ja vajalikud?

Ühiselt leiti, et info pole kättesaadav ning korduvalt rõhutati inimeseõpetuse õpetajatele loodud keskuse vajalikust, kus toimuks infovahetus, oleks võimalik materjale laenutada, kogemusi vahetada. Leiti, et antud keskus oleks sobilik ka mõne vastava teaduskonna juures asuvana, kus peale infovahetuse ja ressursside kättesaadavuse võiks toimuda ka koolitused.

Millised abimaterjalid peaksid olema kasutusel?

Tudengid pidasid vajalikuks õpikut, õpetajaraamatut, töövihikut, töölehti, videofilme ja ka näitvahendite olemasolu (esmaabivahendid, kondoomid). Rõhutati ka koostöö vajalikust abivahendite osas erinevate institutsioonidega (EPPL noortekeskus).

KOKKUVÕTE

Läbiviidud intervjuude analüüs annab võimaluse olukorra kaardistamiseks seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemisel koolis. Uuringu tulemusena ilmnes, et nii õpilaste kui õpetajate poolt tuuakse välja sarnaseid hinnanguid ja rõhutatakse probleemide olemasolu. Olukorra kohta HIV/AIDSi temaatika käsitlemisel meie koolides võime antud uurimuse põhjal teha järgnevad järeldused:

1. HIV/AIDSi temaatika käsitlemine koolides on juhuslik ja mittesüsteemne, enamuse õpetajate kui õpilaste hinnangutest näitas rahulolematust.
2. Peamiste probleemidena rõhutasid nii õpilased kui õpetajad:
 - 2.1. olemasolevate inimeseõpetuse tundide vähesust ning antud temaatikaga tundide puudumist 8.-9.klassis ning gümnaasiumis;
 - 2.2. liiga suurearvulisi klasse inimeseõpetuse tunni läbiviimiseks;
 - 2.3. õpetajate pädevuse tõstmise vajalikkust antud teemadel;
 - 2.4. kaasaegsete õppematerjalide puudulikkust.
3. Inimeseõpetuse õpetajate koolituses kõrgkoolides viiakse läbi HIV/AIDSi temaatika alast õppetööd vaid Tartu Ülikoolis. Tartu Ülikooli üliõpilaste

hinnangul on nende teoreetiline ettevalmistus hea, vajaka jääb praktilisest kogemusest teema edastamisel.

SOOVITUSED

HIV/AIDSi temaatika käsitlemise analüüs kooliõpilaste, üliõpilaste ja õpetajate hinnangute põhjal võimaldab teha mõningad soovitused olukorra parandamiseks koolides.

1. Seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika kvaliteetsemaks ja süsteemsemaks käsitlemiseks oleks otstarbekas välja töötada vastav ainekava, arvestades reaalsel olukorda inimeseõpetuses (riikliku inimeseõpetuse ainekava teemasid, tundide arvu, olemasolevaid ressursse).
1. Teha ettepanek Haridusministeeriumile taastada inimeseõpetuse aines 7.-9.klassis terviseõpetuse kursus kohustusliku ainena või teha seda gümnaasiumi astmes käsitlemaks süvendatult riskikäitumisega seotud teemasid (uimastite tarbimine, mitteturvaline seksuaalkäitumine, jt.).
2. Arutleda võimaluste üle viia läbi inimeseõpetuse tunde gruppidega nagu see toimub praegu võõrkeelte tundides.
3. Leida võimalused inimeseõpetuse õpetajate süsteemseks koolituseks seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi valdkonnas.
4. Välja töötada kaasaegne õppematerjal koolidele seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemiseks.
5. Arutleda võimaluse üle luua inimeseõpetuse õpetajate metoodikakeskus, mille funktsiooniks on info edastamine, ressursside kättesaadavus, nõustamisvõimalus eri teemade käsitlemiseks.

Intervjuude küsimused

Küsimused õpetajatele

1. Teema edastamine:

- Millist täpsemat teemaderingi täna inimeseõpetuse tundides seoses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatikaga eelkõige käsitletakse?
- Kui suurt osa inimeseõpetuse tundidest on võimalik antud teemadele pühendada?
- Kas teemale pühendatud tundide hulk võimaldab selle piisavat käsitlemist?
- Kuidas suhtute kohustuslike inimeseõpetuse tundide vähendamisse III kooliastme (7.-9. klass) lõpul silmas pidades seksuaalkasvatuse ja HIV temaatikat?
- Millist õppetöö vormi kasutatakse antud teemade edastamiseks (loeng, arutelud, rollimängud, asutuste külastused jne.)?
- Kui sobiv on kasutatav õppetöö vorm antud teemade käsitlemiseks?

2. Õpetajad, õpilased:

- Kas õpetajad on motiveeritud antud teemasid käsitlema?
- Kas õpetajad omavad vajalikke teadmisi/oskusi antud teema edastamiseks?
- Kas õpilased on antud temaatikat käsitlevates tundides aktiivsed ja huvitatud osalema?

3. Õppetöö abimaterjalid:

- Milliseid abimaterjale tundide läbiviimiseks kasutatakse?
 - Kas õppetöös kasutatavad materjalid on antud teemade käsitlemiseks piisavad?
 - Kas õppematerjalid on oma sisult sobivad?
 - Millistest materjalidest on puudus?
 - Kas õpetajad on teadlikud kooliväliste lisaressursside olemasolust (kust saada lisamaterjale, keda kutsuda kooli esinema)?
 - Millisel määral kasutatakse kooliväliseid ressursse?
-
- Milliseid muid probleemküsimusi võib seoses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika edastamisega esile tuua, mis takistab tundide edukat teostamist?
 - Kerkinud probleemküsimuste puhul esitada ettepanekuid, mida võiks teha olukorra parandamiseks.

2.2. Küsimused õpilastele

2. Teema edastamine:

- Kas seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi teematikat on käsitletud inimeseõpetuse tundides?
- Millist täpsemat teemaderingi täna inimeseõpetuse tundides seoses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi teematikaga eelkõige käsitletakse?
- Kui suurt osa inimeseõpetuse tundidest antud teemadele pühendatakse?
- Kas teemale pühendatud tundide hulk võimaldab selle piisavat käsitlemist?
- Kuidas suhtute kohustuslike inimeseõpetuse tundide vähendamisse III kooliastme (7.-9. klass) lõpul silmas pidades seksuaalkasvatuse ja HIV teematikat?
- Millist õppetöö vormi kasutatakse antud teemade edastamiseks (loeng, arutelud, rollimängud, asutuste külastused jne.)?
- Kas kasutatav õppetöö vorm on õpilastele sobiv?

2. Õpetajad, õpilased:

- Kas õpetajad käsitlevad antud teemasid vabalt?
- Kas õpetajad omavad vajalikke teadmisi/oskusi antud teemade edastamiseks?
- Kas õpilased on antud teematikat käsitlevates tundides aktiivsed ja huvitatud osalema?

3. Õppetöö abimaterjalid:

- Milliseid abimaterjale tundide läbiviimiseks kasutatakse?
- Kas õppetöös kasutatavad materjalid on antud teemade käsitlemiseks piisavad?
- Kas õppematerjalid on oma sisult sobivad?
- Kas õpetajad kasutavad kooliväliseid ressursse (esinejaid, lisamaterjale)?
- Milliseid muid probleemküsimusi võib seoses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi teematika edastamisega esile tuua, mis takistab tundide edukat teostamist?
- Kerkinud probleemküsimuste puhul paluda esitada ettepanekuid, mida võiks teha olukorra parandamiseks.

2.3. Küsimused tudengitele

1. Teema edastamine:

- Millise täpsema teemaderingi käsitlemist koolis inimeseõpetuse tundides seoses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatikaga vajalikuks peaksite?
- Kui suurt osa inimeseõpetuse tundidest peaksite vajalikuks antud teemadele pühendada?
- Millist õppetöö vormi peaksite õigeks kasutada antud teemade edastamiseks õpilastele?

2. Õpetajad:

- Millist täpsemat teemaderingi ülikoolis inimeseõpetuse raames seoses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatikaga eelkõige käsitletakse?
- Kas ülikoolis pakutavad teadmised on piisavad kooliõpilastele antud teemadest rääkimiseks?
- Kas juba töötavad õpetajad omavad vajalikke teadmisi/oskusi antud teemade edastamiseks?
- Mis võib osutada takistuseks õpilastele koolis seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika edastamisel?

3. Õppetöö abimaterjalid:

- Millised abimaterjalid peaksid olema kasutusel antud teemasid käsitlevate tundide läbiviimiseks?
- Kas õpetajad peaksid kasutama ka koolivälise lisaressursse tundide läbiviimisel? Milliseid?
- Kerkinud probleemküsimuste puhul esitada ettepanekuid, mida võiks teha olukorra parandamiseks.

SEKSUAALKASVATUS JA HIV/AIDSI TEMAATIKA KÄSITLEMINE KOOLIDES: PROBLEEMID JA VÕIMALIKUD LAHENDUSED.

LÜHIKOKKUVÕTE

Merike Kull

Sissejuhatus. Õpilastele suunatud HIV/AIDSi alases ennetustegevuses koolides on oluline kolme komponendi arendamine: teadmiste ja oskuste arendamine ning hoiakute kujundamine. Lähtuma peab põhimõttest, et antud valdkonnas toimuv ennetustegevus algaks juba varajases koolieas ja toimuks süsteemselt läbi erinevate kooliastmete. I kooliastmes peaks toimuma lähenemine nõ. mittespetsiifiliselt, eelkõige sotsiaalsete toimetulekuoskuste arendamise ja tervislikku eluviisi positiivse suhtumise kujundamise läbi. Vanemates kooliastmetes tuleks pöörata juba enam tähelepanu kõige kolme komponendi valdkonnakesksema arendamisele.

HIV/AIDSi ja seksuaalkasvatuse temaatika käsitlemine koolides toimub eelkõige inimeseõpetuse aine raames. Meie põhi- ja keskkooliduse riiklik õppekava näeb AIDSi eraldi teemana ette vaid inimeseõpetuse ainekavas II kooliastmes, 4.-6.klassi *terviseõpetuses*. AIDSi temaatikaga on samas kooliastmes seotud ka uimastite teema ja suguline küpsemine. 4.-6.klassi inimeseõpetuses võib leida teisigi teemasid, mis kaudselt HIV/AIDSi temaatikaga seotud, näiteks enesekehtestamine, *ei*-ütlemine, konfliktid. Ülejäänud kooliastmetest võib leida AIDSiga kaudselt seotud teemasid. Inimeseõpetuse ainekavas on *inimeseõpetus* kohustuslik aine I kooliastmes, kus käsitletakse ennastkahjustava käitumise kahjulikku mõju ning õpiatkse tundma uimastitega seotud riske. III kooliastmes on ettenähtud üks kohustuslik kursus *inimeseõpetus*, kus on võimalik seostada HIV/AIDSi temaatikat uimastite teemaga. Alates 2002. õppeaastast vähendati III kooliastme kohustuslikke inimeseõpetuse tunde, varasemalt oli kohustuslik ka *terviseõpetuse* kursus 8. või 9. klassis, see on praegu muudetud valikaineiks, mida kool võib ise valida. Gümnaasiumi osas on koolidel kohustusliku ainaena võimalik valida *perekonnaõpetuse* või *psühholoogia* vahel, kus siis HIV/AIDSi temaatika on kaudselt seotud perekonnaõpetuse teemadega.

Kuigi riiklikus ainekavas on ettenähtud seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemine, on selgusetu kuidas see on realiseerunud koolides, kas selles valdkonnas on probleeme ning mida oleks võimalik täiendavalt teha koolides läbiviidava ennetustegevuse efektiivsuse tõstmiseks.

Uurimuse eesmärk:

1. Selgitada õpilaste ja õpetajate hinnangud seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemise olukorra kohta koolis.
2. Selgitada peamised probleemid seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemisel koolis.
3. Selgitada inimeseõpetuse õpetajate ettevalmistuses seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemise olukord kõrgkoolides.

Metoodika. Püstitatud eesmärkide saavutamiseks viidi läbi kvalitatiivuuring, saamaks võimalikult põhjalikku ülevaadet toimuva kohta koolides ja kõrgkoolides. Uurimus viidi läbi poolstruktureeritud intervjuuna 7 fookusgrupile (õpilased, õpetajad, üliõpilased).

Tulemuste kokkuvõte. Läbiviidud intervjuude analüüs annab võimaluse olukorra kaardistamiseks seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemisel koolis. Uuringu tulemusena ilmses, et nii õpilaste kui õpetajate poolt tuuakse välja sarnaseid hinnanguid ja rõhutatakse probleemide olemasolu. Olukorra kohta HIV/AIDSi temaatika käsitlemisel meie koolides võime antud uurimuse põhjal teha järgnevad järeldused:

1. HIV/AIDSi temaatika käsitlemine koolides on juhuslik ja mittesüsteemne, enamuse õpetajate kui õpilaste hinnangutest näitas rahulolematust.
2. Peamiste probleemidena rõhutasid nii õpilased kui õpetajad:
 - a. olemasolevate inimeseõpetuse tundide vähesust ning antud temaatikaga tundide puudumist 8.-9.klassis ning gümnaasiumis;
 - b. liiga suurearvulisi klasse inimeseõpetuse tunni läbiviimiseks;
 - c. õpetajate pädevuse tõstmise vajalikkust antud teemadel;
 - d. kaasaegsete õppematerjalide puudulikkust.
3. Inimeseõpetuse õpetajate koolituses kõrgkoolides viiakse läbi HIV/AIDSi temaatika alast õppetööd vaid Tartu Ülikoolis. Tartu Ülikooli üliõpilaste hinnangul on nende teoreetiline ettevalmistus hea, vajaka jääb praktilisest kogemusest teema edastamisel.

Soovitused

HIV/AIDSi temaatika käsitlemise analüüs kooliõpilaste, üliõpilaste ja õpetajate hinnangute põhjal võimaldab teha mõningad soovitused olukorra parandamiseks koolides.

1. Seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika kvaliteetsemaks ja süsteemsemaks käsitlemiseks oleks otstarbekas välja töötada vastav ainekava, arvestades reaalset olukorda inimeseõpetuses (riikliku inimeseõpetuse ainekava teemasid, tundide arvu, olemasolevaid ressursse).
2. Teha ettepanek Haridusministeeriumile taastada inimeseõpetuse aines 7.-9.klassis terviseõpetuse kursus kohustusliku ainena või teha seda gümnaasiumi astmes käsitlemaks süvendatult riskikäitumisega seotud teemasid (uimastite tarbimine, mitteturvaline seksuaalkäitumine, jt.).
3. Arutleda võimaluste üle viia läbi inimeseõpetuse tunde gruppides nagu see toimub praegu võõrkeelte tundides.
4. Leida võimalused inimeseõpetuse õpetajate süsteemseks koolituseks seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi valdkonnas.
5. Välja töötada kaasaegne õppematerjal koolidele seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDSi temaatika käsitlemiseks.
6. Arutleda võimaluse üle luua inimeseõpetuse õpetajate metoodikakeskus, mille funktsiooniks on info edastamine, ressursside kättesaadavus, nõustamisvõimalus eri teemade käsitlemiseks.